

بدیع‌الله دبیری نژاد

استادیار دانشگاه اصفهان

نفوذ و تأثیر زبان و فرهنگ فارسی در زبانهای دیگر

در هزاره‌ی سوم پیش از میلاد نژاد آریا از برای یافتن سرزمینهای آباد و آرزو در خورد کشت و کار از جایگاه اصلی خود که شاید دشتهای گسترده آسیای مرکزی باشد پراکنده شدند گروههایی راه سرزمینهای آباد سند و پنجاب را در پیش گرفتند و گروههایی دیگر سرزمینی آمدند که بنام آنها ایران خوانده شد.

گروههایی که در این مرز و بوم جای گرفتند با بهره‌وری از تمدن و روش زندگی بومیان پیش از آنها و در سایه کار و کوشش و هوشیاری و آزادگی خود تمدنی بسیار شگرف بجهان آوردند که هنوز هم پایدار مانده است. هوش و درایت آنان باندازه‌ای بود که پس از چندی در میان آنها یکی از بزرگترین آموزگاران بشر، زرتشت پورسپینتمان، برای گسترش نیکی و راستی کمر همت بر بست و تنها راه پیشرفت و رستگاری را، در نهادنیک و گفتار و کردار نیک دانست. او در آن زمانهای بیرون از مرز تاریخ، پرستش خداوندگار یگانه را به مردم آموخت ایرانیان با پیروی از آموزشهای او توانستند بیش از دوازده قرن پیشرفته‌ترین و بزرگترین فرمانروایی روی زمین را پدید آورند که باز تاب تمدن و ارزشهای انسانی آن از آنسوی دره‌های آباد سند و دشتهای گسترده آسیای مرکزی گرفته تا شهرهای آتن و اسپارت را زیر تأثیر آورد و گرچه چندین بار دچار گزند و آسیب هجومهای بد منشانه‌ی تیره‌های ویرانگر و دور از فرهنگ شده است اما هیچگاه از اینکه تمدنی ایرانی باشد باز

نایستاده است و پیوند تمدن و زبان و ادبیات آن به هیچ روی گسیخته نشده است. از دیرباز تا کنون شش تاخت و تاز در ایران روی داده است. چهار یورش از طرف شمال خاوری انجام گرفته (۱) که هیچیک از این هجومها و یورشها نتوانست در فرهنگ عمیق و تمدن اصیل این مرز و بوم تأثیر بگذارد. یورشگران سرانجام جز پذیرش این تمدن و ستایش آن راهی نمی یافتند. بناچار در آن محو گردیدند و از فرهنگ و هنر و زبان و ادب ایرانیان بهره ور گشتند و بکلی روی به تمدن آنان آوردند.

اما تاخت و تازهایی که از سوی مغرب به ایران فرود آمد، برخلاف یورشهای دیگر دگرگونیهای اساسی را بوجود آورد که حمله یونانیان در سیمصد سال قبل از میلاد و حمله اعراب در ۶۵۰ میلادی بوده است که هر دو قوم و نژاد بر عرصه ی پهنای این سرزمین تاختند و بر آن دست یافتند و تمدن و فرهنگ و آداب و اندیشه خاص آنان پس از فتح این دیار به تدریج تأثیری بر جای نهاد و چنانکه مشاهده میشود نتایج تسلط آنان تا عصر حاضر هنوز عاقلان و میثوانان گفت که تمدن ایران کنونی در کلیه شؤون فرهنگی از زبان دین و ادب و هنر و دیگر امور اجتماعی مولودی است که از ترکیب و امتزاج تمدن آریایی اصیل ایرانی با تمدن و مدنیت یونان و عرب بوجود آمده و در جهان پهنای کنونی به فرهنگ ایران اسلامی، معروف گردیده است. در نتیجه این یورشها همانطوری که اشاره شد، در فرهنگ کهن این مرز و بوم و بالاخص در زبان قوم ایرانی تأثیر گذاشت. گذشته از تأثیر اندیشههای اسلامی و فلسفی، بسیاری از اصطلاحات و واژههای بیگانه منجمله عربی، یونانی و لاتینی و غیره بزبان ایرانی روی آورد و وارد فرهنگ آباء و اجدادی این مرز و بوم گردید.

در دوره اسلامی، فرهنگ و ادب و هنر ایران، رنگ و چهره تازه ای بخود گرفت و امکانات بیشتری برای توسعه و گسترش پیدا کرد و در نتیجه در اندک زمانی فرهنگ و هنر ایرانی در سراسر قلمرو اسلامی از اقصای آسیا تا غرب افریقا و جنوب غربی اروپا گسترش یافت و بعبارت دیگر زبان شیرین فارسی و فرهنگ گرانقدر ایران، برای قرنهای سراسر افزای و سروری یافت و از کرانه های اقیانوس اطلس تا اقیانوس کبیر، و از دهلی تا قسطنطنیه و از فرغانه تا بغداد و بالاخره از سنگاپور تا اسپانیا، زبان اهل ادب و دانش گردید. بغداد مرکز

خلافت اسلامی رسماً بصورت يك مركز نفوذ فرهنگ و مدنیت ایرانی در آمد حکما و فقها و عرفای ایرانی در همه جای این امپراطوری وسیع ارزش و تشخیص خاصی بدست آوردند .

ابن بطوطه ، سیاح عرب که در سده هفتم هجری از مراکش تا کنطون و پکن سفر کرده در سفرنامه ای ارزنده خود از ایرانیانی یاد می کند که در لبنان ، مصر ، عراق سوریه ، هند ، سیلان ، سوماترا و چین و نقاط دیگر همه جا ، صاحب منصب و مقامات اداری و روحانی و قضایی و حتی علمی و فرهنگی بوده اند .

زبان ایرانی که از اوایل هزاره ی دوم پیش از میلاد مسیح به بعد وسیله اقوام آریائی و سکائی ، بغلات پهناور ایران آورده شد و از آن پس ، زبان همگانی سکنه ی این قلات گردید ، بعدها بمنوان زبان ادبی و سیاسی از کناره ی بغازهای بسفورود اردانل و سواحل غربی دریای سیاه تا اقیانوس هند در آسیای جنوبی و تاحدود چین و آسیای مرکزی گسترش یافت چنانکه خوشبختانه هنوز هم لهجات زبان ایرانی در آن اراضی پهناور باقی است و برعکس در بعضی نواحی قدیمی آن بملت دخالت لهجه های ترکی و غیره لهجه های اصیل ایرانی ضعیف شده و تاحدودی فراموش شده اند .

بقول سر راجو استینونسن ، سفیر کبیر انگلستان در ایران که کتابی بنام « فرهنگ و تمدن چند هزار ساله ی ایران نوشته » می گوید : « فرهنگ ایران دارای جاذبه و کشش خاصی است که محقق خارجی را بی اختیار بنخود جذب می کند ، سبب آن است که فرهنگ کهن ایران از آغاز جنبه های جهانی و بشری را داشته و افکار و معتقدات مذهبی هنر و ادب و فلسفه علم آن همواره برای بیگانگان زبان آشنا بوده است و شاید فرق اساسی این تمدن با تمدنهای قدیم مصری کلدانی ، آشوری ، بابلی ، هندوچین در همین نکته باشد در طول قرون متمادی مهمترین و اساسی ترین نقش ایران در مدنیت جهان این بوده که با استفاده از موقعیت جغرافیائی و روحیه ی نژادی و ملی خویش ، تمدنها و فرهنگها و هنرها و معتقدات مختلف شرق و غرب را بایکدیگر آمیزش داده و از امتزاج و ترکیب آن اجزای متفاوت محصولی را که برای همه ی آنها قابل درک و فهم باشد در سایه ی درایت و نبوغ و هوش ایرانی خود بوجود آورد و همین خصوصیات است که محقق و پژوهشگر غربی را بمطالعه در فرهنگ و ادب کهنسال و زبان اصیل ایرانی بخود جلب مینماید و کشش خاصی را برایش پدید می آورد ،

باینکه اسلام در جهان با سرعت تمام در حال پیشرفت بود و اعراب همچنان

به تصرف و تسلط خود ادامه میدادند ایرانیان مسلمان در صدبرآمدند که سیاست عالم اسلامی را در دست گیرند عربها چون مالك ممالك وسیعی شدند برای اداره امور کشور ناگزیر از طلب مساعدت و معاضدت ایرانیان بودند. در صدر اسلام در موقعی که خلیفه ثانی در اندیشه بود چگونه مالیدی مسلمین را ثبت نماید مرزبان نام ایرانی دیوانی دیوان مالی را تأسیس کرده و تا زمان حجاج بن یوسف ثقفی یعنی تا نزدیک قرن هشتم هجری همه دفاتر دیوان محاسبات کوفه بزبان فارسی بود. میدانیم کلیه اصطلاحات مهم دیوانی از قبیل دیوان دفتر فرد، سیاق قلم و غیره که تا بامروز هم معمولست فارسی می باشند و بعدها صالح نام یکی از اسرای سیستان ظاهراً آنرا از فارسی عبری منتقل کرده تصبیات نژادی خلفای بنی امیه و با اینکه عبدالملك اموی نهایت کوشش نمود تا ایرانیان را از کارهای دولتی اخراج نماید پیشرفت ایرانیان در امور و اقدامات آنها برای تشکیل حکومتی که خود در آن مهم ترین عامل باشد روز بروز محسوس تر میشد. برای همین منظور بود که ایرانیان داخل در سپاه مختار شده تحت لوای او بیجان و دل می جنگیدند عربها بقدری بایرانیان محتاج بودند که سلیمان خلیفه اموی در این خصوص چنین گفته: «عجبا ایرانیان هزار سال حکمفرمایی کردند و ساعتی بما احتیاج پیدا نتمودند و ماضی سال خلافت کردیم و یک ساعت بی مساعدت آنها نتوانستیم زندگانی کنیم» (۲)

علت دخالت فرمانفرمایان ایرانی در اداره کارها این بود که هنوز حکمرانان تازی که مأمور اداره ولایتهای ایران بودند با اصول اداری و امور دیوانی آشنائی نداشتند.

آنچه مسلم است اینست که بموجب مدارك معدود موجود کارهای اداری و امور دفتر و دیوان تا یک قرن پس از استیلای عرب بفارسی انجام میگرفت قدیمترین سند تاریخی راجع بترجمه دفاتر دیوان محاسبات کوفه از فارسی عبری قول بلاذری در کتاب فتوح البلدان است چنانکه گوید: «دیوان خراج سواد و دیگر بخشهای عراق بفارسی بود چون حجاج ولایت عراق جست امر کتابت را به زادن فرخ پسر پیری سپرد صالح ابن عبدالرحمن مولای بنو تمیم که به تازی و فارسی نوشتن میدانست باوی بود پدر صالح از اسیران سیستان بود - زادن فرخ وی را به خدمت حجاج آورد ... صالح گفت و بخدا اگر بخوام حساب را بتازی خواهم کرد (۳) بطور تحقیق تا زمانی که فرخ رئیس دیوان زنده بود ترجمه دفاتر محاسباتی از فارسی عبری صورت نگرفته زیرا

که او با چنین کاری مخالف بوده است ولی پس از کشته شدن ازدان فرخ صالح سیستانی شروع بنقل وترجمه ی دفاتر از فارسی ب عربی کرده است .
مردان شاه فرزند زادان فرخ مبلغ صد هزار دینار ب صالح وعده میدهد که از این کار دست بردارد ولی صالح از او پول را نمی پذیرد . مردانشاه از صالح می پرسد که در نقل و ترجمه دهم و بیستم فارسی را چگونه خواهی نوشت؟ در جواب می گوید : می نویسم دهم و بیستم .

خلاصه صالح برای پیشرفت کار قواعد عدد نویسی را برهم زده است زیرا که در عمل نه تنها ناچار بنوشتن دهم و بیستم شده بلکه مجبور شد که ده و صد هزار را با حروف بنویسد (۴)

زبان فارسی هم چنان به پیشروی خود ادامه میداد و حتی در خراسان تا اواخر خلافت هشام بن عبدالملک (۱۰۵-۱۲۵) همان دستگاه اداری ساسانی دوام داشت .

جهشباری نمی نویسد « تا این زمان بیشتر منشیان خراسان مجوس بودند و حسابها بفارسی نوشته میشد » با اینکه زبان عربی درسراسر ایران رفته رفته به عنوان زبان اداری و رسمی بکار می رفت ولی ایرانیان هیچگاه زیر سلطه زبان عربی نرفتند و جز در دستگاه اداری عمال خلیفه یا جانشینان ایشان این زبان رواج و نفوذی نداشت .

بسیاری از ایرانیان آزادمنش پس از سال ۶۴۱ میلادی یعنی حمله ی عرب باین سرزمین برای حفظ زبان و فرهنگ کشور خود راه کشورهای دیگر را در پیش گرفتند و موجب انتشار و ترویج زبان و فرهنگ آباء و اجدادی خود در آن کشورها گردیدند و روز بروز بر نفوذ فرهنگ باستانی و زبان ایرانی در فرهنگ آنان افزوده گردید . در سده هشتم هجری یعنی در همان سالهایی که معماران چیره دست و ماهر ایرانی در بنای کاخ معروف الحمراء در اسپانیا میکوشیدند ، رامشگران چینی برای این بطوطه جهانگرد مراکشی غزل سعدی را می خواندند .

تادل بمهرت داده ام در بحر فکر افتاده ام چون در نماز استاده ام
گوئی بمحراب اندری . در سالهایی که کتیبه ی سنگهای مزار را در جواهر و سنگاپور به فارسی می نوشتند سنگی بسال ۸۲۳ که تقریباً سی سال پیش در مالایا کشف گردید این غزل سعدی را بر روی آن نوشته اند .

بسیار سالها بسرخاک مارود کاین آب چشمه آید و باد صبا رود .
بدنبال ترویج و گسترش زبان و فرهنگ ایرانی در نقاط دور افتاده ی جهان انجمن های خاور شناسی و انستیتوهای مطالعات شرقی در کشورهای اروپایی و

هندوستان بوجود آمد و با توجه به فرهنگ این سرزمین انجمنهای مشابه جهت تحقیق و مطالعه فرهنگ ایرانی یکی پس از دیگری در کشورهای مرفقی اروپا و امریکا تأسیس گردید و تقریباً در تمام مؤسسات خاورشناسی جهان رشته‌ی تجسّات و تنبّعات مربوط بزبان و ادب و تأثیر فرهنگ و زبان سرزمین ما و نفوذ آن در فرهنگ آنان بعمل آمد و شوق و ذوق آنان به یادگیری زبان ایرانی کمال یافت. چنانکه میدانیم هارم پور گشتال که بزبانهای فارسی، عربی و ترکی آشنائی داشت و بایران مسافرت کرده، در ترجمه دیوان حافظ، خسرو شیرین نظامی گلشن راز شیخ محمود شبستری و گلچینی از اشعار دو بیست شاعر ایرانی ذوق سرشاری از خود نشان داده است. وی در مقدمه ترجمه‌ی آلمانی معروف گلشن راز «شیخ محمود شبستری» که بسال ۱۸۳۸ در وین منتشر شده شرح مبسوطی بفارسی نگاشته است و همچنین آثار معروف ابوعلی سینا، فارابی، بیرونی، زکریای رازی و المجسطی بدستور امپراطوران بزرگ و ادب شناس اسپانیا به ایتالیائی و اسپانیائی ترجمه گردید. توجه به ادب و زبان قدیم ایرانی از طرف پاپ کلمنتوس در آغاز سده‌ی چهاردهم چندین دارالمعلم تدریس زبانهای شرقی منجمله فارسی در ایتالیا، اسپانیا فرانسه تأسیس شد و نخستین فرهنگ فارسی در سال ۱۳۰۳ در روم تألیف گردید، آقای پروفوسور بوسانی در «تأثیر اسلام و ایران در فرهنگ ایتالیائی» میگوید همه میدانند اکثر نوابی که در اروپا بایشان لقب «اسلامی» و حتی «عربی» داده می‌شود در اصل ایرانی بوده‌اند از طرف دیگر فرهنگ اسلامی و فرهنگ اروپائی در عنصر متضاد نیست همانطور که بحقیقت شاعر فارسی زبان پاکستانی، محمد اقبال لاهوری در ضمن کتابی بزبان انگلیسی تحت عنوان (سخنرانیها درباره‌ی تجدید فکر دینی در اسلام) که بسال ۱۹۶۵ منتشر شده نوشته است که «فرهنگ اروپائی جز پیشرفت در راهی که فرهنگ اسلامی باز کرده بود چیز دیگری نیست. بنا بر این نزدیک شدن عالم اسلامی فعلی بفرب کاری درست است و در آن هیچ بدی نمیبینیم.

در دنیای اسلامی و اروپائی و یا ایرانی و ایتالیائی آخر الامر از یک فرهنگ قدیمی و بعد پدید می‌آمده و نفوذ یکی بر دیگری را جز تبادل افکار برادرانه چیز دیگری نمی‌توان محسوب داشت تورا، انجیل، افلاطون، ارسطو، اسکندر و اقلیدس نامهاییست که هم برای فرهنگ ایرانی و اسلامی وهم برای فرهنگ اروپائی و ایتالیائی ارزش دارند. برای نمایاندن تأثیر و نفوذ زبان فارسی در زبانهای اروپائی لازمست برخی از واژه‌های مورد استعمال این زبانها را در

اینجا یادآور شویم .

Carovana	کاروان	Dovana	دیوان
Sommacco	سماق	Zenzero	زنجبیل
Alcool	الکل	Cifro	صفر
Canforo	کافور	Muschio	مشک
Tanburo	تنبور یعنی طبل	Aranico	نارنج

البته واژه‌های فراوانی در مورد اغذیه البسه و غیره بکار می‌برند که از ذکر آن خودداری می‌شود .

در زبان فرانسه امروزی تقریباً صد واژه‌ی اصیل فارسی، وارد شده است که میتوان واژه‌های بازار کاروان کاروان سرا شکل میناره دیوان ، بیوش (بمعنی پاپوش) درویش شاه پیژاما تاریخ خاکی و غیره را نام برد .
و همچنین بیش از ۸۰ واژه فارسی بدون در نظر گرفتن تشابهات آنها وارد زبان انگلیسی شده که نمونه‌های آن فراوان است .

بطور کلی زبان فارسی توانسته است تقریباً در بیشتر زبانهای زنده جهان تأثیر مستقیم یا غیر مستقیم بگذارد .

در آسیای صغیر چندین قرن ، زبان فارسی زبان رسمی بشمار میرفت و طبقات خاص بدان گفتگو میکردند و شعر می‌سرودند و کتاب بفارسی مینوشتند حتی واعظها ، خطابه‌ها بزبان فارسی صورت میگرفت . وجود کتب فراوان در مراکز علمی ایران و اروپا و امریکا و کتابخانه‌های ترکیه همه مدارک و اسناد بارز است از نفوذ زبان فارسی در آن قلمرو پهناور زبان فارسی نه تنها در قرون عثمانی بلکه تمام ممالک جنوب شرقی اروپا کمال وقوت گرفت و همچنین در یوگسلاوی بلغارستان آلمان و قبرس نفوذ چشمگیری داشت اینجانب با مطالعه و بررسی مشغول جمع آوری دقیق واژه‌هایی هستم که در این زبانها وارد شده است (۹)

ملت ایران پیوسته با داشتن فضائل پسندیده و خصائل شریفه اخلاقی خود ملتی سرافراز است در تاریخ کمتر قومی را میتوان یافت که تا این میزان بنکهداری و حفظ موارد گزشتگان علاقمندی و دلپستگی داشته باشد .

برای اینکه ما بتوانیم با ادله و استدلال قوی ثابت نمائیم که زبان فارسی از دیر باز در اقصانقاط جهان مورد توجه دانشمندان و بزرگان و پادشاهان و

سلاطین غیر ایرانی بوده است لازمست بوسیله دانشمندان ایران دوست و ادب دوست این مرزوبوم بطور کامل و دقیق در مورد تأثیر و نفوذ زبان فارسی در زبانهای بیگانه و جمع آوری واژه‌های فارسی آن زبانها بعمل آید تا باشد که عظمت کهن و فرهنگ ایرانی بر ایرانیان مدلل و مشخص گردد.

- ۱- هجوم سکاها بشمال و شرق ایران
- ۲- ترکنازی قبیله‌های تورانی ترکها و آغورها / ۹۵۰ م
- ۳- تاخت و تاز هیطالیان یا هونهاى سفید / ۴۵۰ میلادی تقریباً
- ۴- هجوم وایلغار مغول در ۱۲۵ میلادی تاخت و تاز و وحشیگری‌های آنها در طول ۱۵۰۰ سال ایران را بویرانی و تباهی کشاند اما ... رجوع کنید به پادارگراف ۱ در متن .
- ۵- برای اطلاع بیشتر رجوع شود به شعر و ادب فارسی در آسینای صغیر تألیف دکتر خسروشاهی از انتشارات دانشسرای عالی تهران شماره ۴۰ سال ۱۳۵۰
- ۶- حجاج بن یوسف ثقفی که در قتل و غارت و خونخواری معروفست نماینده عبدالملک خلیفه اموی در کوفه بوده و گویند صدویست هزار تن را بقتل رسانیده است ، رجوع کنید به تاریخ مفصل ایران نوشته دکتر عبدالله رازی باب اول از صدر اسلام تا حمله مغول .
- ۷- تاریخ مفصل ایران - نوشته دکتر عبدالله رازی صفحه ۱۳۶ ۱۳۷
- ۸- خط و فرهنگ تألیف شادروان ذبیح‌اله بهروز انجمن ایرانویچ جزوه شماره ۸ ایران کوره .
- ۹- آقای ذبیح بهروز مینویسد چون همه دفاتر محاسباتی دیوان کوفه بفارسی بوده آنها را با خط دیوانی آمار دبیره مینوشتند و صالح هم از همان خط که در سراسر کشور مردم به آن آشنائی داشتند استفاده کرده‌است . اگرچه از آمار دبیره نمونه‌هایی تاکنون بدست نیامده ولی از روی قرائن میتوان گفت جروف آن بوضع طبیعی طولانی بوده است زیرا تاکنون در ایران محاسبین دیوانی را دراز نویس می‌گویند . رک . دبیره جزوه‌ی شماره ۲ ایران کوره .

مآخذ و منابع مورد استفاده

- ۱ - خط و فرهنگ انجمن ایرانویج ، جزوه شماره ۸ - ایران کوده ذبیح الله بهروز .
- ۲ - دبیره خط و فرهنگ و انجمن ایرانویج ، جزوه شماره ۲ - ایران کوده ذبیح الله بهروز .
- ۳ - تاریخ مفصل ایران - تألیف دکتر عبدالله رازی - چاپ دوم تهران ۱۳۳۵ - انتشارات اقبال .
- ۴ - شعر و ادب فارسی در آسیای صغیر تا سده دهم هجری - دکتر رضا خسروشاهی از انتشارات دانشسرای عالی تهران ۴ / ۴۰۰ سال ۱۳۵۰
- ۵ - مجله ایران شهر جلد اول و دوم .
- ۶ - فرهنگ فرانسه فارسی مرحوم سعید نفیسی .
- ۷ - تاریخ تمدن ایران ساسانی مرحوم سعید نفیسی .
- ۸ - سبک شناسی بهار جلد اول تا سوم .
- ۹ - تاریخ ادبیات ایران جلد اول و دوم تألیف دکتر ذبیح الله صفا .
- ۱۰ - تاریخ جهانگشای جوینی ، تصحیح مرحوم قزوینی .
- ۱۱ - تاریخ فرهنگ ایران - تألیف دکتر عیسی صدیق از انتشارات دانشگاه تهران و آثار دیگر .

